

РОЗДІЛ 9 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.1/8:341.48/.49

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СУЧASНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Скрильник О.О.,
к.ю.н., доцент

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

Стаття присвячена питанню відповідальності у міжнародному праві та її особливостям. Проаналізовані окремі норми міжнародного права, пов'язані з притягненням до відповідальності, та визначені проблеми притягнення до відповідальності окремих суб'єктів міжнародного права.

Ключові слова: відповідальність, міжнародне право, міжнародний злочин, норми міжнародного права.

Скрыльник Е.А. / ОСОБЕННОСТИ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В СОВРЕМЕННОМ МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ / Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка, Украина

Статья посвящена вопросу ответственности в международном праве и ее особенностям. Проанализированы отдельные нормы международного права, связанные с привлечением к ответственности, и определены проблемы привлечения к ответственности отдельных субъектов международного права.

Ключевые слова: ответственность, международное право, международное преступление, нормы международного права.

Skrylnyk O.O. / FEATURES OF RESPONSIBILITY IN MODERN INTERNATIONAL LAW / Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University, Ukraine

The article is dedicated to the question of responsibility in international law and its specificity. In spite of a large number of works on responsibility in international law, this term is not defined finally. The author stresses that norms of international law concerning international responsibility have not been codified by now, and thus, to define the term of responsibility under modern circumstances, different interpretations of this term in international law are considered in the article.

The author gives position of the UN International Law Commission on content of international responsibility. The UN Commission defines it as consequences which one or other wrongful act can have in different cases according to norms of international law. As an example, consequence of act concerning compensation of losses and relevant sanctions.

It is mentioned that term of responsibility under international law is characterized by such attributes: it sets in because of international law violation; it is realized basing on norms of international law; it is connected with definite negative consequences for law violator; it points at strengthening of international law order.

The author analyzes a special institution under international law – responsibility of states in international law. Reason to international law responsibility of the state is violation of international obligation by it, that is to say, commission of international law violation by this state.

The International Law Commission, basing on consolidation of theory and custom norms, defined such principles of responsibility under international law: responsibility for any actions of the state under international law; definition of subjects of such actions; definition of conditions for presence of international law actions; non-application of internal law for definition of presence of such actions.

It is pointed up that according to Resolution by the UN General Assembly on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, each state assumes responsibility even in the case when the behavior is allocated to it; mostly, the state assumes responsibility for actions or inaction of its executive organs – ministries and administrations, military and police units, frontier and special services, down to junior grade of executive power [6, p. 86]. The state cannot avoid responsibility by relying on the circumstance that these actions should not be done or should be done in another way according to internal legislation. In the Vienna Convention on the Law of Treaties (1969) there is fixed that no nation-state "can refer to its internal law norms as justification for its failing to comply with the treaty" [7, p. 27]. Similar formulation is fixed in the Resolution by the UN General Assembly on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts.

This article deals with peculiarities of responsibility in accordance with international conventions on struggle against international criminality, in particular according to Convention against Transnational Organized Crime, Charter of the International Military Tribunal, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes against Humanity, as well as definition of aggression, confirmed by the Resolution by the UN General Assembly from December 14, 1974, etc.

It is emphasized that today there are new components of internationally wrongful actions which were not fixed in classic international law. Ways of realization of international law responsibility were also changed.

There is defined in the article that the foreground task of international law subjects is development of an efficient legislation model and exchange of information on responsibility for international crimes among states. Necessity of development and integration of international standards into national legislation of states is stressed, as well as importance of collaboration with regional government authorities aiming to commission of joint actions in all regions over the world.

Key words: responsibility, international law, international crime, norms of international law.

Сьогодні Україна бере активну участь у всіх напрямках міжнародної діяльності, зокрема в діяльності ООН, найважливішими з яких є підтримання міжнародного миру та безпеки та зміцнення верховенства права у міжнародних відносинах, розвиток співробітництва у вирішенні проблем соціально-економічного та гуманітарного характеру, забезпечення прав людини.

У даній статті мова піде про дуже важливий аспект міжнародної діяльності: про особливості притягнення до відповідальності тих, хто здійснює правопорушення в цій сфері, оскільки в майбутньому це питання відіграє вирішальну роль у тому, якими будуть міжнародні відносини з тією чи іншою державою.

Дане питання досліджували такі науковці, як М.В. Бу-

роменський, В.Г. Буткевич, В.Н. Денисов, В.І. Євінтов, О.В. Задорожній, Д.Б. Левін, А.С. Мацко, О.О. Мережко, Ю.О. Решетов, Л.Д. Тимченко, О.М. Трайнін, Г.І. Тункін, І.Н. Арцибасов, І.П. Бліщенко, С.О. Єгоров, Л.В. Іногамова-Хегай, В.Ю. Калугін, А.Г. Кибальник, І.І. Лукашук, Р.А. Мюллерсон, А.В. Наумов, В.П. Панов, А.Й. Польторак та ін.

Але незважаючи на достатньо велику кількість праць із цього питання поняття відповідальності у міжнародному праві сьогодні є дуже специфічним і невизначенім. Враховуючи те, що інститут міжнародної відповідальності є одним із найдавніших інститутів міжнародного права, його норми й досі не кодифіковані. Тому, щоб визначитись з поняттям відповідальності в сучасних умовах, ми обговоримо інтерпретацію даного поняття в міжнародному праві.

У міжнародному праві під міжнародно-правовою відповідальністю розуміються конкретні негативні юридичні наслідки, що настають для суб'єкта міжнародного права в результаті порушення ним міжнародно-правового зобов'язання [1].

Комісія міжнародного права ООН визначила зміст міжнародної відповідальності як ті наслідки, що те або інше міжнародне протиправне діяння може мати відповідно до норм міжнародного права в різних випадках, наприклад, наслідок діяння щодо відшкодування збитку та відповідних санкцій. Можна відзначити, що поняття «міжнародно-правова відповідальність» характеризується такими ознаками: вона настає за здійснення міжнародного правопорушення; реалізується на основі норм міжнародного права; пов'язана з визначеннями негативними наслідками для правопорушника; спрямована на зміцнення міжнародного правопорядку.

Норми, що визначають відповідальність держав у міжнародному праві, утворюють особливий міжнародно-правовий інститут. Зміст цього інституту змінюється відповідно до змін у розвитку міжнародного права [2, с. 234].

Підставою міжнародно-правової відповідальності держави є порушення нею міжнародного зобов'язання, тобто здійснення цією державою міжнародного правопорушення.

Комісія міжнародного права на підставі узагальнення теорії та звичаєвих норм визначила такі принципи міжнародно-правової відповідальності: відповідальність за будь-які міжнародно-правові діяння держави; визначення суб'єктів таких діянь; визначення умов наявності міжнародно-правових діянь; незастосування внутрішнього права для визначення наявності таких діянь.

Враховуючи те, що науковці не дійшли згоди щодо визначення поняття «міжнародно-правова відповідальність», Комісія міжнародного права визначила міжнародну відповідальність як «усі форми правових відносин, що можуть виникнути в міжнародному праві у зв'язку із правопорушенням, що вчинене державою, – незалежно від того, чи обмежуються ці відносини правовідносинами між державою, що вчинила неправомірну дію, і державою, яка безпосередньо постраждала, або ж вони поширюються та-кож на інших суб'єктів міжнародного права, і, незалежно від того, чи обмежуються ці відносини зобов'язанням винної держави поновити право потерпілої держави та відшкодувати заподіяну шкоду, включають можливість самої потерпілої держави та інших суб'єктів застосувати до винної держави будь-які санкції, передбачені міжнародним правом» [3, с. 204].

З урахуванням цього міжнародно-правової відповідальністі можна визначити як зобов'язання суб'єкта міжнародного права потерпіти певні обставини негативного характеру внаслідок заподіяння шкоди іншому суб'єкту міжнародного права як у результаті вчинення міжнародного правопорушення, так і в результаті правомірної діяльності [4, с. 311].

Комісія міжнародного права ООН у проекті статей про відповідальність 2001 р. у ст. 3 зазначає: «Діяння держави

може бути кваліфіковане як міжнародно-протиправне лише на підставі міжнародного права. На таку кваліфікацію не може вплинути кваліфікація цього ж діяння як правомірного згідно з внутрішньодержавним правом» [5, ст. 3].

Відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння держава несе відповідальність і в тому випадку, коли її присвоюється поведінка:

1. Поводження будь-якого органа держави розглядається як діяння даної держави по міжнародному праву незалежно від того, чи здійснює цей орган законодавчі, виконавчі, судові або які-небудь інші функції, незалежно від положення, що він займає в системі держави, і незалежно від того, чи є він органом центральної влади або адміністративно-територіальної одиниці держави. Поняття «орган» включає в себе будь-яку особу або будь-яке утворення, що має такий статус за внутрішньодержавним правом (Стаття 4).

2. Поводження особи або утворення, що не є органом держави відповідно до статті 4, але вповноваженого правом цієї держави здійснювати елементи державної влади, розглядається як діяння цієї держави по міжнародному праву за умови, що в цьому випадку ця особа або утворення діє в цій якості (Стаття 5).

3. Поводження органа, наданого в розпорядження держави іншою державою, розглядається як діяння першої держави по міжнародному праву, якщо цей орган діє для здійснення елементів державної влади тієї держави, у розпорядженні якої він наданий (Стаття 6).

4. Поводження органа держави або особи, або утворення, уповноважених здійснювати елементи державної влади, розглядається як діяння цієї держави по міжнародному праву, якщо цей орган, особа або утворення діють у цій якості, навіть якщо вони перевищують свої повноваження або порушують вказівки (Стаття 7).

5. Поведінка особи або групи осіб розглядається як діяння держави по міжнародному праву, якщо ця особа або група осіб фактично здійснює елементи державної влади під час відсутності або при неспроможності офіційної влади й в умовах, що вимагають здійснення таких елементів влади (Стаття 9).

6. Поведінка повстанського руху, що стає новим урядом держави, розглядається як діяння даної держави по міжнародному праву. Поведінка руху, повстанського або іншого, котрому вдається створити нову державу на частині території вже існуючої держави або на якій-небудь території під її керуванням, розглядається як діяння цієї нової держави по міжнародному праву.

8. Поведінка, що не присвоюється державі на підставі попередніх статей, проте розглядається як діяння даної держави по міжнародному праву, якщо й у тій мірі, у якій ця держава визнає й приймає дану поведінку в якості власної (Стаття 11) [5, ст. 4-11].

Найчастіше держава несе відповідальність за дії або бездіяльність своїх виконавчих органів: міністерств і відомств, армійських і поліцейських підрозділів, прикордонних і спеціальних служб, аж до нижчої ланки виконавчої влади [6, с. 86].

Держава не може ухилитися від відповідальності, посилаючись на ту обставину, що відповідно до внутрішнього законодавства ці дії не потрібно робити або потрібно робити іншим способом. У Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. встановлено, що держава «не може посилатися на положення свого внутрішнього права як віправдання для невиконання нею договору» [7, ст. 27]. Аналогічне положення містить і Резолюція, при-

йната Генеральною Асамблеєю ООН, про відповіальність держав за міжнародно-противправні діяння.

Тільки у разі, якщо особа діяла або не діяла не як посадова особа або органа держави, її поведінка не стосується держави. Однак, якщо фізична особа, що не володіє офіційним державним статусом, своїми діями зазіхає на права й інтереси іншої держави, що охороняються міжнародним правом, то держава, що не забезпечила захист цих прав і інтересів, буде нести міжнародно-правову відповіальність. Зрозуміло, за самі дії приватних осіб держава не несе відповіальність. Вона несе відповіальність за невиконання своїх зобов'язань щодо забезпечення прав і законних інтересів іноземної держави на своїй території, що виявилося в бездіяльності державних органів, покликаних захищати ці права й інтереси [8, ст. 1-8].

Якщо говорить про злочинні вчинки фізичних осіб проти міжнародного права, вони є підставою для кримінального, а не міжнародно-правового покарання. Це такі дії фізичних осіб, які порушують норми міжнародного права і тому заборонені нормами внутрішньодержавного права. Таку заборону держави вносять до своїх кримінальних кодексів (законів) за власною ініціативою або на підставі міжнародних угод, принципів і норм міжнародного права, загальновизнаних міжнародно-правових звичаїв, юридично обов'язкових рішень міжнародних органів та організацій. Боротьба з такими правопорушеннями передбачена нормами міжнародного права, але відповіальність фізичних осіб у таких випадках не є міжнародно-правовою. Поведінка фізичних осіб здійснюється поза будь-яким зв'язком із політикою держави (вони діють не від імені держави і не є посадовими особами в державі). Така поведінка, як правило, суперечить законодавству держави і часто є такою, що підлягає кримінальному покаранню в національних судових установах. Крім того, юридичними підставами відповіальністі за такі дії можуть бути міжнародні конвенції з боротьби проти міжнародної злочинності та відповідні їм національно-правові акти [9, с. 466-467].

Так, Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності визначила, що кожна Держава-учасниця за здійснення будь-якого злочину, визначеного цією конвенцією, передбачає застосування таких санкцій, які враховують ступінь небезпеки цього злочину. Дані конвенція визначає санкції за вчинення передбачених злочинів, зокрема те, що Держави-учасниці приймають у максимальному ступені, можливому в рамках їх внутрішніх правових систем, такі заходи, які можуть знадобитися для забезпечення можливості конфіскації:

а) доходів від злочинів, охоплюваних дійсною Конвенцією, або майна, вартість якого відповідає вартості таких доходів;

б) майна, устаткування або інших засобів, що використалися або призначалися для використання при здійсненні злочинів, охоплюваних дійсною Конвенцією.

Учасники вживають такі заходи, які можуть знадобитися для забезпечення можливості виявлення, відстеження, арешту або виїмки таких доходів чи майна з метою наступної конфіскації.

Також за цією Конвенцією кожна Держава-учасниця наділяє правом свої суди або інші компетентні органи видавати постанови про подання або арешт банківських, фінансових або комерційних документів. Учасники не можуть ухилятися від застосування заходів відповідно до положень, визначених вище, посилаючись на необхідність збереження банківської таємниці [10, ст. 12].

Прикладами таких злочинних учинків фізичних осіб проти міжнародного права можуть бути: виготовлення і продаж іноземної валюти й цінних паперів; виготовлення, придбання, зберігання з метою збути і збит наркотичних засобів без спеціального на те дозволу, зброї, глумління над символікою іноземної держави тощо [9, с. 467].

Слід зазначити, що загальні зміни, що відбулися в між-

народному праві в сучасну епоху, наклали відбиток і на інститут міжнародно-правової відповіальності. З'явилися нові складники міжнародних правопорушень, яких не було в класичному міжнародному праві, зазнали змін способи реалізації міжнародно-правової відповіальності.

У період між двома світовими війнами було безліч супротивників проблеми міжнародної кримінальної відповіальності держав, але досвід другої світової війни довів необхідність розрізняти в міжнародних правопорушеннях міжнародні злочини і міжнародні делікти.

У Статуті Міжнародного Військового Трибуналу, що є частиною Угоди між СРСР, США, Великобританією і Францією про судове переслідування і покарання головних військових злочинців європейських країн осі від 8 серпня 1945 р., наявний перелік міжнародних злочинів, що тягнуть за собою кримінальну відповіальність фізичних осіб, що діяли в інтересах європейських країн осі індивідуально або як члени організації і вчинили ці злочини [11, ст. 6].

Нормативне визначення поняття «міжнародний злочин» одержало розвиток у ст. 1 Конвенції про попередження злочину геноциду і покарання за нього 1948 р.: ст. 1 Конвенції про незастосування терміну давності до військових злочинів і злочинів проти людства 1968 р.; ст. 1 Конвенції про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973 р.; ст. 5 Визначення агресії, затверджене резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. [11, ст. 3].

За вчинення міжнародного злочину відповіальність несуть як держава, винна в його здійсненні, так і посадові особи цієї держави, що брали участь у злочинних діяннях. Офіційне положення особи в державній ієрархії (глава держави, глава уряду, міністр оборони і т. д.) не звільняє її від кримінальної відповіальності. Також не звільняє індивідів від кримінальної відповіальності та обставина, що чинили вони злочинні діяння за виконання наказу свого командування або уряду.

Перелік міжнародних злочинів, за які поряд із державами несуть відповіальність й індивіди, включений у Статут Міжнародного Військового Трибуналу в Нюрнберзі, складався з трьох категорій: злочин проти миру, військові злочини, злочини проти людства [11, ст. 6].

З часом даний перелік міжнародних злочинів розширився. У Конвенції про попередження злочинів геноциду і покарання за нього 1948 р. і Конвенції про ліквідацію апартеїду і покарання за нього 1973 р. геноцид і апартеїд кваліфікуються як злочини проти людства, відповіальність за які несуть поряд із державами й фізичні особи [12, ст. 3].

За чинними нормами міжнародного права міжнародні злочинці підпадають під карне переслідування міжнародними карними судами, що створені на основі спеціальних міжнародних угод. Прикладами можуть бути Міжнародні Військові Трибунали в Нюрнберзі (1945-1946) і в Токіо (1946-1948), інші злочинці несуть відповіальність за вчинені злочини на підставі карного законодавства відповідних держав.

Сьогодні пріоритетним завданням учасників міжнародного права є розробка ефективної законодавчої моделі й обмін інформацією серед держав щодо відповіальності за міжнародні злочини. У зв'язку з цим необхідно розробити міжнародні стандарти і сприяти їх упровадженню в національні законодавства. Співпрацювати з регіональними органами влади для здійснення колективних дій як у всіх регіонах світу. Також національне законодавство є ефективним засобом контролю над новими формами і видами прояву злочинних дій суб'єктів міжнародних відносин, тому ті норми які є в законодавствах деяких країн, що регулюють питання відповіальності і ще не прийняті міжнародними стандартами, повинні бути включені до останніх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словарь термінів юриста. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovari.info/lawyer/1449.html>. – Назва з титул. екрана.
2. Тункин Г. І. Теорія міжнародного права / Г. І. Тункин ; [под общ. ред. Шестаков Л. Н.]. – М. : Зерцало, 2000. – 416 с.
3. Лукашук И. И. Право международной ответственности [Електронний ресурс] / И. И Лукашук. – М. : Волтерс Клювер, 2004. – 432 с. – Режим доступу : <http://www.lawmix.ru/comm.php?id=5036>. – Назва з титул. екрана.
4. Міжнародне право : навч. посіб. / за ред. М. В. Буроменського. – К. : Юріком Інтер, 2005. – 336 с.
5. Проект статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния 2001 г. // Доклад Комиссии международного права о работе ее пятьдесят третьей сессии : доклад ООН (A/56/10). – Нью-Йорк : ООН, 2001. – С. 26–46.
6. Лисовский В. И. Международное право / В. И. Лисовский. – К. : Киевский государственный университет им. Т. Г. Шевченко, 1995. – 478 с.
7. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : від 23 трав. 1969 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1986. – № 17. – Ст. 343.
8. Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку : прийнято Резолюцією 34/169 Генеральної Асамблей ООН від 17 грудня 1979 р. // Права людини і професійні стандарти для військовослужбовців в документах міжнародних організацій./ упоряд. Т. Яблонська. – К. : Сфера, 1999. – 342 с.
9. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основи теорії : підручник / Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. ; за ред. В. Г. Буткевича. – К. : Либідь, 2002. – 608 с.
10. Конвенция Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности и протоколы к ней. – Нью-Йорк : Организация Объединенных Наций, 2002. – 98 с.
11. Устав Междунородного военного трибунала для суда и наказания главных военных преступников европейских стран оси : от 8 августа 1945 г. // Действующее международное право. – М. : Московский независимый институт международного права, 1997. – Т. 3.– С. 763–770.
12. Конвенция о пресечении преступления апартеид и наказания за него от 30 ноября 1973 г. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.concourt.am/hr/rus/un/a11.htm>. – Назва з титул. екрана.

УДК 341.01

ЛЕГІТИМАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ДОТРИМАННЯ ЙОГО НОРМ

Чайковський Ю.В.,
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
Національний університет «Одеська юридична академія»

Сучасне міжнародне право зазнає кризу легітимності. Способи легітимації, що ефективно виконували свою функцію раніше, не відповідають реаліям сьогодення. Легітимність слід відрізняти від правомірності та законності, оскільки це процес, коли правомірність стає дієвою. Законність же – сутнісна характеристика позитивного права, а право міжнародне має природно-правову природу.

Ключові слова: легітимація, правомірність, міжнародний правопорядок, розвиток міжнародного права, природне право, сучасні концепції міжнародного права.

Чайковский Ю.В. / LEGITIMATION OF INTERNATIONAL LAW AS A PREREQUISITE FOR OBSERVANCE OF ITS RULES / Национальный университет «Одесская юридическая академия», Украина

Статья посвящена постановке проблемы легитимации международного права, поиску новых способов легитимации для обоснования необходимости соблюдения его норм в период кризиса его легитимности. Проведены отличия легитимности от правомерности и законности в международно-правовой сфере.

Ключевые слова: легитимация, правомерность, международный правопорядок, развитие международного права, естественное право, современные концепции международного права.

Chaykovskyy Yu.V. / LEGITIMATION OF INTERNATIONAL LAW AS A PREREQUISITE FOR OBSERVANCE OF ITS RULES / National University «Odessa Law Academy», Ukraine

The article is dedicated to the problem of legitimization of international law. In a period of the crisis of international law legitimacy it is necessary to find new ways of its legitimization. Differences in legitimacy, legality and lawfulness in the international legal sphere are defined.

Recently, the effectiveness of international law and its ability to confront the violators of international law are doubted. The questions on legitimacy of certain social phenomena are updated precisely during the periods of their discrediting and fundamental imperatives violation.

Significant prevalence of international politics over international law, which is being seen especially in recent times, cannot affect the value of international law in international community. Therefore, we can not deny necessity of international regulation.

There are a number of reasons that prejudice the legitimacy of international law. Indeed, international law has a coordinating character, there is no legislator, who has supranational status, no special apparatus of coercion to the execution of its provisions. But any branch of domestic law also does not excel in absolute compliance with its rules. In other words, respecting for international law is not an indicator of its effectiveness, but this criterion demonstrates the need for legitimization of international law, as the most effective implementation is common for the rules, the legality of which is no subject of doubt. Moreover, the question of the legitimacy of domestic law does not arise precisely because of the fact that the subjects of domestic law have a priori belief in the legitimacy of national law, which flows from the legitimacy of government, authorizing or creating these certain rules of these subjects conduct.

However international law is much wider than only international treaties and acts of international organizations as instruments of positive law. International custom, as the main along with international treaty source of international law, confirms the natural-legal basis of international law and, accordingly, there is no need to talk about the legitimization of international law.

Therefore, in spite of a sufficient number of political, international legal and interdisciplinary researches on the problems of state authorities legitimacy, as well as on the results of the activities of the global governance organizations and institutions, questions without answers still remain. First of all, we are talking about the conceptual aspects of legitimacy from the perspective of contemporary international law in a changing world, designed to regulate international relations in the context of globalization.

Key words: legitimacy, legality, international legal order, development of law, natural law, modern conceptions of international law.